

YENİ ANAYASADA EĞİTİM NASIL ELE ALINMALI?

Eğitim Reformu Girişimi (ERG) 2003 yılından bu yana yürüttüğü araştırma, savunu ve eğitim çalışmalarıyla ve kamu, sivil toplum, akademi, özel sektör ve eğitimciler arasında oluşturduğu diyalog ortamlarıyla, eğitim politikalarının “herkes için kaliteli eğitim” hedefi doğrultusunda iyileştirilmesine katkı sunuyor.

ERG’nin eğitim mevzuatı, politikaları ve uygulamalarına ilişkin yaptığı araştırmalar, Türkiye eğitim sisteminin yapısı ile eğitim süreçleri, içerikleri ve çıktılarının, her bireyin potansiyelini gerçekleştirmesine ve

sürdürülebilir insani, toplumsal ve ekonomik gelişmeye yeterince hizmet etmediğini göstermiştir.

Yeni anayasa süreci, evrensel insan hak ve özgürlüklerini güvence altına almakta yetersiz kalmış ve eşitsizlikleri pekiştiren eğitim sistemimizi özgürlükçü ve eşitlikçi bir yapıya kavuşturmak için eşsiz bir fırsattır. Bu fırsat ancak, aşağıda özetlenen ve içeride ayrıntılandırılan yaklaşım ve önerilerin anayasa düzeyinde benimsenmesiyle layıkıyla değerlendirilebilir.

ANAYASADA BENİMSENMESİ ÖNERİLEN İLKE VE DÜZENLEMELERİN ÖZETİ

Çocuklar sadece geleceğin değil, bugünün hak sahibi bireyleridir. Çocuk hakları, her çocuğun farklı özellik ve gereksinimlere sahip olduğu bilinciyle yaşama geçirilmelidir.

Eğitimin amaçları, çocuğu odağa alan ve uluslararası insan hakları sözleşmelerine dayanan bir biçimde tanımlanmalıdır.

Eğitim hakkına ilişkin mevcut hak ve özgürlükler genişletilmeli, devletin yükümlülükleri açıkça tanımlanmalıdır.

Üniversite öncesi tüm eğitim kademeleri için, maddi olanaksızlıkların hiçbir çocuğun eğitim hakkından yararlanmasına engel oluşturmaması için önlem alınmalıdır.

Türkçe resmi dil olarak anılmalı, farklı anadillerine sahip yurttaşların dil hakları güvence altına alınmalı ve eğitim sisteminden yararlanmalarını kısıtlayan düzenlemeler kaldırılmalıdır.

Din ile ilgili derslere ilişkin anayasal bir zorunluluk söz konusu olmamalı, dinler kültürü ve ahlak bilgisi dersi seçmeli, din eğitimi isteğe bağlı olarak sunulmalıdır.

Uluslararası insan hakları belgeleriyle uyumlu bir ayrımcılık anlayışı benimsenmeli, pozitif ayrımcılık/olumlu eylem eğitimde daha geniş yer bulmalıdır.

Uluslararası insan hakları sözleşmelerinin eğitim hakkıyla ilişkili düzenlemelerine koyulan çekincelerin kaldırılmasına zemin hazırlanmalıdır.

Benimsenecek kamu yönetimi anlayışı, farklı bireysel ve toplumsal gereksinimlere yanıt verecek biçimde, uyarlanabilir bir eğitim sistemine zemin oluşturmali, bu belgede sunulan ilkeler ile uyumlu bir finansman yapısıyla desteklenmelidir.

Çocukların sadece “geleceğin yurttaşları” ya da “geleceğimiz” değil, bugünün hak sahibi bireyleri olduğu ve her çocuğun farklı özellik ve gereksinimleri olduğu anayasada yer bulması gereken temel yaklaşımlardır.

Türkiye’deki her çocuğun sahip olduğu insan hak ve özgürlüklerinin, sadece eğitime erişim sürecinde değil, eğitim süreçlerinin her anında ve eğitim ortamlarının her köşesinde yaşama geçmesi şarttır. Olmazsa olmaz hak ve ilkeler olan *çocuğun yararının öncelikli olarak dikkate alınması ve çocuğu ilgilendiren her türlü kararda çocuğun görüşlerini ifade etmesi ve bunların dikkate alınmasını talep etmesi*, çocuğun ailesinden bağımsız olarak da hak sahibi bir birey olmasına vurguyla birlikte anayasada açıkça yer bulmalıdır. Ek olarak, Türkiye hukukunun BM Çocuk Haklarına dair Sözleşme ile temel düzeyde uyum yakalaması, anayasada 18 yaşını tamamlamamış herkesin çocuk olarak kabul edileceğine ilişkin bir düzenlemeyi gerekli kılar.

Anayasada, çocuğu odağa alan ve uluslararası insan hakları sözleşmelerine dayanan bir biçimde eğitimin amaçlarına yer verilmesi, eğitimin kalitesinin iyileştirilmesinde rol oynayacak; çocuğun bireysel gelişiminin en üst düzeyde gerçekleşmesi ve eğitimin, insan haklarına saygı ve demokrasinin yerleşikleşmesine hizmet etmesi için güçlü bir temel oluşturacaktır.

Başta çocuğun bireysel gelişimi, demokratik toplumda etkin yurttaşlık, farklı kültürlere ve insan haklarına saygı unsurları olmak üzere eğitimin amaçlarını içeren bir madde anayasada bulunmalıdır. Türkiye’nin taraf olduğu ve eğitim hakkının ele alındığı uluslararası insan hakları sözleşmelerinde eğitimin amaçları ön planda ele alınır.¹ Eğitimin amaçlarına anayasada yer verilmesi uluslararası düzeyde de rastlanılan bir uygulamadır. Konuyla ilgili yön gösterebilecek temel belge Birleşmiş Milletler (BM) Çocuk Haklarına dair Sözleşme’dir.

BM Çocuk Haklarına dair Sözleşme’nin 29. maddesinde yer verilen eğitimin amaçları:

- a)** Çocuğun kişiliğinin, yeteneklerinin, zihinsel ve bedensel yeteneklerinin mümkün olduğunca geliştirilmesi;
- b)** İnsan haklarına ve temel özgürlüklere, Birleşmiş Milletler Antlaşması’nda benimsenen ilkelere saygısının geliştirilmesi;
- c)** Çocuğun ana-babasına, kültürel kimliğine, dil ve değerlerine, yaşadığı veya geldiği menşe ülkenin ulusal değerlerine ve kendisinininkinden farklı uygarlıklara saygısının geliştirilmesi;
- d)** Çocuğun, anlayış, barış, hoşgörü, cinsler arası eşitlik ve ister etnik, ister ulusal, ister dini gruplardan, isterse yerli halktan olsun, tüm insanlar arasında dostluk ruhuyla, özgür bir toplumda, yaşantıyı, sorumlulukla üstlenecek şekilde hazırlanması;
- e)** Doğal çevreye saygısının geliştirilmesi.

Bu genel amaçların yanı sıra engelli bireylerin eğitim hakkıyla ilgili yapılacak bir düzenlemede, engellilerin toplumsal yaşama eşit hak ve özgürlüklere sahip bireyler olarak katılımlarının amaçlandığı vurgulanmalıdır.

Yeni anayasa eğitim hakkına ilişkin mevcut hak ve özgürlükleri genişletmeli, devletin yükümlülüklerine açıkça yer vermelidir. Bu bağlamda, okulöncesi eğitim zorunlu eğitim kapsamına alınmalı ve ortaöğretim aşamalı olarak ücretsiz hale getirilmelidir.

Yeni anayasada devletin eğitim hakkını sağlamak için gerekli ve etkili tüm önlemlerin alınmasıyla ve uygulanmasını gözetmekle yükümlü olduğunun bağlayıcı ve kapsamlı bir ifadeyle ele alınması önemlidir. Bu bağlamda eğitim hakkının salt eğitime erişimi değil, bireylerin eğitim süreç ve ortamlarındaki insan haklarını da içerdiği dile getirilmelidir. Okulöncesi eğitimin bireysel ve toplumsal yararları düşünülerek ve güncel yaygınlaştırma politikasının amacına ulaşabilmesi için,² okulöncesi eğitimin zorunlu eğitim kapsamına alınması sağlanmalıdır. Zorunlu eğitimin süresi kademeli olarak, öncelikle en az bir yıllık okulöncesi eğitimi kapsayacak biçimde artırıldığında, eğitimin devlet okullarında ücretsiz olması esastır.³ Ayrıca, Türkiye’nin de taraf olduğu BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi’nin eğitim hakkını güvence altına alan 13. maddesi, ücretsiz eğitimin ortaöğretimde aşamalı bir biçimde yaygınlaştırılmasını da içerir. Son olarak, anayasada yapılacak düzenlemeler, özellikle zorunlu eğitimden yararlanamamış bireyler için temel eğitim olanakları sağlanmasını ve yaşam boyu öğrenme olanaklarının herkes için erişilebilir kılınmasını da içermelidir.

Tüm eğitim kademelerini kapsayacak biçimde, maddi olanaksızlıkların hiçbir çocuğun eğitim hakkını kullanmasını engelleyemeyeceği belirtilmeli, ihtiyaca dayalı destekler artırılmalıdır.

Eğitim hakkından kimsenin yoksun bırakılmaması için devletin gerekli ve etkili tüm tedbirleri almak ve bunların uygulanmasını sağlamakla yükümlü olduğu ifade edilmelidir. Mevcut anayasada, devletin maddi olanaklardan yoksun öğrencilerin öğrenimlerini sürdürülebilmeleri amacı ile burslar ve başka yollarla gerekli yardımları yapacağı belirtilir; ancak öğrencilere başarılı olma koşulu getirilir. Burs ve parasız yatılılık vb. olanakların başarıya ve ihtiyaca dayalı olmak üzere iki tür olarak yapılandırılması, Türkiye gibi sosyoekonomik kökenin öğrenci başarısını derinden etkilediği bir ortamda daha eşitlikçi politikalara zemin hazırlayacaktır.⁴

Anayasada Türkçe resmi dil olarak anılmalı ve farklı anadillerinin varlığı kabul ve saygı görmelidir. Farklı anadillerine sahip yurttaşların dil hakları güvence altına alınmalı ve eğitim sisteminden yararlanmalarını kısıtlayan düzenlemeler kaldırılmalıdır.

Araştırmalar birinci dili Türkçeden farklı çocukların eğitime erişim, devam ve eğitimde başarı açısından yaşadığı sorunlara işaret ediyor.⁵ Oysa doğru politikalarla desteklendiğinde, çiftdil gelişimi çocuğun bilişsel ve dilsel becerilerine katkıda bulunuyor; birinci dil ve ikinci dil birbirini destekleyebiliyor.⁶ Yeni anayasada iki ayaklı bir düzenleme düşünülebilir. Düzenlemenin bir ayağı, devletin resmi dili olan Türkçenin tüm yurttaşlara iyi öğretilmesinin devletin sorumluluklarından biri olduğunu vurgulamalıdır. Düzenlemenin diğer ayağı ise, eğitimde dil haklarının korunmasıyla ilgili atılacak politika adımlarının önündeki anayasal engellerin kaldırılmasını sağlamalıdır. Bu bağlamda, eğitimde dil haklarının korunmasına ve Türkiye’de konuşulan tüm dillerin yaşatılması ve geliştirilmesine ortam hazırlayan bir anayasa maddesinin bulunması önemlidir.

Anadili: Doğduğu andan itibaren çocukla iletişim kurmak için ailesi, arkadaşları ve yakın çevresindeki diğer kişilerin kullandığı başlıca dil.

Anadili eğitimi/öğretimi: Dersler toplumda egemen olan dilde işlenirken, anadilinin bir dil dersi olarak verilmesi.

Anadilinde eğitim: Öğrencinin tüm derslerini anadilinde işlediği eğitim sistemi.

Çiftdilli eğitim: Gündelik yaşamında iki dil kullanan çocuğa verilen eğitimde iki dilin de -eşit ya da farklı ağırlıklarla- kullanılması. Farklı çiftdilli eğitim modellerinin ortak temeli, çocuğun her iki dilinin de kabulü ve iki dilin birbiriyle bağlantılı ve karşılaştırmalı öğretilmesidir.

Resmi dil: Bir ülke tarafından kamu idaresi ve kurumlarında kullanılması benimsenen dil. Belirli bir grubun anadilinde eğitimde alması, bu dilin o ülkenin resmi dili haline gelmesi anlamını taşımaz.

Din ve vicdan özgürlüğünün eğitim alanında korunması için, anayasada din ile ilgili dersleri zorunlu kılan bir düzenleme yer almamalıdır. Din kültürleri ve ahlak bilgisi dersi seçmeli, din eğitimi ise isteğe bağlı olarak sunulmalıdır.⁷

İlgili yasal düzenlemeler kapsamında, iki ayrı ders türü düşünülebilir. Bunlardan biri din kültürleri ve ahlak bilgisi (DKAB) dersi, diğeri ise din dersidir. DKAB’ın seçmeli olarak verilmesi ve dersin seçme süreci açısından diğer seçmeli derslerle aynı uygulamaya sahip olması, bireyin din temelli baskılardan korunmasını sağlayacaktır.

Din eğitimi ise zorunlu veya seçmeli değil, isteğe bağlı olarak verilmelidir. Bu, ailelerin çocuklarına kendi dini ve felsefi inançları doğrultusunda din eğitimi verilmesi yönündeki taleplerine yanıt verilmesini sağlayacaktır. Uygulama ve finansman modellerine ilişkin seçeneklerin ülkemizdeki inanç çeşitliliğini yansıtan katılımcı bir süreç içerisinde tartışılması gerekecektir.

Konuya ilişkin tartışmalar ağırlıklı olarak ebeveynlerin haklarını öne çıkarmaktadır. Oysa BM Çocuk Haklarına dair Sözleşme Madde 14 çocukların din ve vicdan özgürlüğüne sahip olduğunu, ailelerin ve vasilerin yönlendirme yapabileceklerini belirtir. BM Çocuk Hakları Komitesi’nin kaleme aldığı Genel Yorum 12’de, anne-babaların veya vasilerin çocuklara uygun yönlendirme ve rehberlik sağlama hak ve sorumluluklarının çocuğun haklarını kullanmasına olanak sağlamak için olduğu ve yönlendirmenin çocukların *gelişen kapasiteleri*⁸ ile uyumlu olması gerektiği vurgulanır. Ayrıca çocukların, seçenekler ve alınacak olası kararlar ile bunların sonuçlarına ilişkin bilgilendirilmesi gerektiğinin altı çizilir. Komitenin ayrıntılı biçimde tarif ettiği çocuk katılımı ilkelerinin Türkiye bağlamında din ve eğitim alanında hangi mekanizmalarla yaşama geçirilebileceği yeni anayasa sürecine paralel olarak tartışılmalıdır.

Dinler hakkında eğitim: Dünyada etkili olmuş din ve inanç gelenekleri hakkında temel bilgileri, tarihlerini, inanç ve ibadet esaslarını, kültür, dil, edebiyat ve sanat hayatına etkilerini ve tüm bu konularla ilgili tartışmaları içeren, tüm dinlere ve inanç biçimlerine eşit mesafede duran ve dini sosyal bilimsel bir olgu olarak değerlendiren dersler.

Din eğitimi: Belirli bir din ya da inanca açık ya da örtük referanslarla, o dinin inanç esaslarını ve ibadetlerini benimsetmeyi amaçlayan dersler.

Seçmeli ders: Öğrencinin normal ders saatleri içinde aldığı, ancak seçenekler arasında tercih yapabildiği derslerdir. Öğrenci, seçeneklerden birini almak durumundadır.

İsteğe bağlı ders: Genellikle okul dışı saatlerde sağlanan, öğrencinin almak için ayrıca çaba göstermesi gereken derslerdir. Öğrenci, seçenekler arasında tercih yapmaz; yalnızca, bu dersi almak için okul yönetimine özel talepte bulunur.

Anayasadaki ayrımcılık anlayışının uluslararası insan hakları belgeleriyle uyumlu kılınması, eğitim alanında doğrudan ve dolaylı ayrımcılıkla mücadelede ve pozitif ayrımcılık/olumlu eylem uygulamalarının başarısında büyük rol oynayacaktır.

Anayasada yasaklanan ayrımcılık zeminleri, uluslararası sözleşmelerde sayılanlar -ırk, renk, ulusal ya da toplumsal köken, dil, din, cinsiyet, cinsel yönelim ya da cinsiyet kimliği, yaş, engellilik, mülkiyet, doğum, siyasal ya da diğer görüşler vb. özellikler- ile uyumlu hale getirilmeli ve ek olarak açık uçlu bir ifadeye yer verilmelidir. Ayrıca, eğitimin kadın ve erkek herkes için temel bir hak olduğu, cinsiyetlerarası eşitliği yaşama geçirmenin devletin yükümlülüğü olduğu ve eğitimde

farklı gruplara yönelik pozitif ayrımcılığın gerekliliği açık ve kesin bir dille ifade edilmelidir. Eğitim alanında geçmiş ayrımcı uygulamaların etkilerini telafi etme, mevcut doğrudan ve dolaylı ayrımcılığı giderme ve eşitliği teşvik etmek üzere, pozitif ayrımcılık uygulamalarının çeşitlendirilmesi ve maddi olanaklardan yoksun bireyler, kız çocukları ve engelli bireyler dışında kalan risk altındaki ve özel gereksinimlere sahip grupların da kapsanması kilit önemdedir.

Uluslararası insan hakları sözleşmelerinin eğitim hakkıyla ilişkili düzenlemelerine koyulan çekincelerin kaldırılmasına ortam hazırlayan bir anayasa, Türkiye’yi demokratikleşme ve insan haklarının içselleştirilmesi yolunda ileriye götürecektir.

Türkiye’nin BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi’nin eğitim hakkıyla ilgili 13. maddesinin 3. ve 4. paragraflarına ve BM Çocuk Haklarına dair Sözleşme’nin bilgi ve belgeye erişim konulu 17, eğitimin amaçlarıyla ilgili 29 ve azınlık gruplarından çocukların haklarıyla ilgili 30. maddelerine koyduğu çekinceler, devletin uluslararası toplum nezdindeki saygınlığını zedelemenin yanı sıra Türkiye’de yaşayan bireylerin eğitim hakkının bütüncül bir biçimde yaşama geçmesini olanaksız hale getirmekte ve ayrımcılıkla mücadeleyi zayıflatmaktadır. Yeni anayasaya bu olumsuzlukların giderilmesinde bir rol biçilmesi, belgenin önceki bölümlerinde dile getirilen önerilerin yaşama geçebilmesi açısından da büyük önem taşır.

Çocukların farklı özellik ve gereksinimlerine yanıt veren, farklılaşan toplumsal gereksinimlere göre uyarlanabilir eğitimi teşvik eden bir kamu yönetimi ve finansman modeline gereksinim vardır.

Çocuğu bir birey olarak farklılıklarıyla kabul eden ve yaşam becerileri kazandırmayı hedefleyen bir eğitim anlayışı, okulun bir kurum olarak güçlendirilmesini, kurumlar arasında işbirliğinin kolaylaştırılmasını, veliler ve çocuklar başta olmak üzere okulun tüm paydaşlarının yönetim sürecine katılmasını ve özellikle dezavantajlı durumlarda bulunan okullara özel destekler sunulmasını gerektirir. Yeni anayasada benimsenecek kamu yönetimi yapısının, eğitim hizmetleriyle ilgili bu gerekleri yerine getirecek biçimde oluşturulması elzemdir. Eğitim politikaları ile eğitime ayrılan kamu kaynakları arasındaki uyumsuzluğun ve iller arası eşitsizliklerin dikkat çekici boyutlarda olduğu Türkiye’de,⁹ bu belgede dile getirilen tüm önerilere ve eğitim hakkına ilişkin anayasal düzenlemelere, uygun bir finansman modelinin eşlik etmesi ve hükümetlerin bu bağlamda eğitime öncelik vermesinin -gerekirse anayasal bir düzenleme aracılığıyla- sağlanması eşsiz önemdedir.

Notlar

1. 2008-2009 yıllarında ERG’nin yürüttüğü Eğitimde Haklar çalışmalarında, uluslararası insan hakları belgelerinin aksine ulusal mevzuatın, eğitim süreç ve ortamlarını, gerek sunulan eğitimin amacı ve yöntemi, gerek fiziksel koşullar açısından çocuk-merkezli kılmak ve çocuğun katılım hakkını gerçekleştirmek için yetersiz olduğu saptandı. Ayrıntılar için bkz. <http://www.egitimdehaklar.org/pdf/2.pdf> ve http://www.egitimdehaklar.org/pdf/bildirge_savunu_dosyasi.pdf
2. Okulöncesi eğitimin bireysel ve toplumsal yararlarına ilişkin bkz. AÇEV tarafından 2007’da yayımlanan Ekonomik ve Toplumsal Kalkınma için Erken Çocukluk Eğitimi: Önemi, Yararları ve Yaygınlaştırılması Önerileri, <http://www.acev.org/arastirmalarimiz.php?id=24&lang=tr&page=3> ve MEB’in mevcut yaygınlaştırma çalışmalarının bir değerlendirmesi için bkz. ERG’nin Eğitim İzleme Raporu 2010 başlıklı yayını, http://erg.sabanciuniv.edu/sites/erg.sabanciuniv.edu/files/EIR2010_SO_N_0.pdf
3. Türkiye’de ortaöğretim süresinin dört yıla çıkmasıyla birlikte öğrenci başına harcamanın kayda değer biçimde düşmesi, eğitim süresindeki değişiklikler uygun mali kaynaklarda desteklenmediği durumda karşılaşılabilecek olumsuzlukların belirgin bir göstergesidir. Konuya ilişkin ayrıntılı bir inceleme ERG tarafından yayımlanan Eğitim İzleme Raporu 2009’da yer almaktadır, <http://erg.sabanciuniv.edu/sites/erg.sabanciuniv.edu/files/izlemeraporu2009.pdf>
4. OECD tarafından düzenlenen PISA (Uluslararası Öğrenci Başarılarını Değerlendirme Programı) 2009 sonuçlarına göre Türkiye, sosyoekonomik kökenin öğrenci başarısını en çok etkilediği üç OECD ülkesinden biridir.
5. Ayrıntılı bilgilere ERG’nin 2010 yılında yayımladığı Türkiye’de ÇiftDillilik ve Eğitim: Sürdürülebilir Çözümler için Atılması Gereken Adımlar politika notundan erişilebilir, <http://erg.sabanciuniv.edu/sites/erg.sabanciuniv.edu/files/Turkiye%27de%20CiftDillilik%20ve%20Egitim%20Politika%20Notu.pdf>
6. Çiftdil gelişimi, çiftdilliliğin yararları, farklı çiftdilli eğitim modellerine ilişkin ayrıntılı bilgiye ERG’nin 2009 yılında yayımladığı ÇiftDillilik ve Eğitim raporundan erişilebilir, <http://erg.sabanciuniv.edu/sites/erg.sabanciuniv.edu/files/ciftDillilik.22.12.10.pdf>
7. Türkiye’de din ve eğitim alanındaki değişim sürecini, yakın dönemdeki gelişmeleri, değişim sürecinde dikkate alınması gereken konuları inceleyen kapsamlı bir rapor ERG tarafından Nisan 2011’de yayımlandı, <http://erg.sabanciuniv.edu/sites/erg.sabanciuniv.edu/files/DinVeEgitim.pdf>
8. Çocukların gelişen kapasiteleri, çocukların zaman içinde bilgilerinin artması, yeteneklerinin ve kavrayışlarının gelişmesi ve olgunlaşmasını ifade eder. Yönlendirme ve rehberlik çocuk merkezli olmalı ve karar yetkisinin zamanla çocuğa devredilmesine ortam hazırlayacak biçimde yapılmalıdır.
9. Ayrıntılı bilgi için bkz. ERG tarafından yayımlanan Eğitim İzleme Raporu 2009 ve Eğitim İzleme Raporu 2010. Ayrıca bkz. ERG tarafından Ekim 2011’de tüm milletvekilleri ile paylaşılan “Eğitime Ayrılan Kamu Kaynakları Hala Yeterli Değil” başlıklı infografik, <http://erg.sabanciuniv.edu/sites/erg.sabanciuniv.edu/files/Infografik1.KamuKaynaklari.pdf>

SABANCI ÜNİVERSİTESİ

Karaköy İletişim Merkezi
Bankalar Caddesi No 2, Kat 5
Karaköy 34420 İstanbul
T +90 (212) 292 05 42
F +90 (212) 292 02 95
erg.sabanciuniv.edu

